

Konfesionalni mentalitet kao faktor (dez)integracije

DRAGOLJUB B. DORDEVIĆ
Mašinski fakultet, Niš

UDK: 316:291(497.1)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 20. 02. 1990.

U tekstu se razmatra religiocentralizam kao faktor (dez)integrativnih procesa. Religiocentrizam se može pratiti na dva nivoa: na nivou celog kontinenta (Evropa) i na nivou jedne zemlje. U oba slučaja važe dva podnivoa analize: najpre, analiza odnosa među religijama (hrišćanstvo i islam), a zatim između krakova, konfesija svake od njih (pravoslavlje, katoličanstvo, protestantizam; suniti i šiiti).

Na konkretnijem nivou, konfesionalni mentalitet kao faktor dezintegracije demonstrira se na primeru Jugoslavije, u kojoj se prožimaju bar tri kulturna kruga: 1. zapadno-evropski, odnosno katoličko-protestantski, 2. vizantijsko-pravoslavni, 3. otomansko-islamski.

Predlaže se originalno definisanje konfesionalne pripadnosti (identifikacije) i daje konfesionalna panorama jugoslovenskog stanovništva. Kritikuje se način određivanja konfesionalne pripadnosti u oficijalu verskih zajednica koji, poistovećivanjem konfesionalne i nacionalne pripadnosti, može dezintegrisati ljude po nacionalnoj osnovi, sukobljavati po verskoj, kao što ih suprostavlja na liniji konfesionalno opredeljenih i bezkonfesionalaca, teista, indiferentnih i ateista.

Ukazuje se na sociološku činjenicu o narušavanju monokonfesionalizma nacija, koje se odigrava dvema konverzijama. Jedan put konfesionalne konverzije vodi deo određene nacije u gubljenje prvobitnog etniciteta i vodi u drugu naciju. Drugi put vodi u izmenu konfesije, ali uz zadržavanje izvorne etničke pripadnosti. Obe konverzije se demonstriraju na primeru Srba (i Crnogoraca).

U zaključku se tvrdi da je u, višenacionalnim i višekonfesionalnim zemljama, poput Jugoslavije, moguće graditi zajedništvo ukoliko dode do odustajanja od: ekstremnog favorizovanja konfesionalnog mentaliteta, nekritičkog poistovećivanja nacije i religije, netolerantne identifikacije nacionalne i konfesionalne pripadnosti, nehumane podele ljudi sa konfesionalnim poreklom i bez njega, nerazložnog suprostavljanja teista, indiferentnih i ateista. Takvo zajedništvo gradilo bi se onda među susjednim zemljama, regionima i u celoj Evropi. Autor insistira na gajenju svesti u Evropijana o potrebi opisanog zajedništva.

"Propovijeda se da samo vjernik može biti pravi pripadnik nacije, pa je npr. samo revnosta katolik uzoran Hrvat ili pravovjerni musliman pravi Musliman, ili dobar Srbin samo vjernik... Time se, pored ostalog, razdvajaju pa i sukobljavaju ljudi po vjerskoj pripadnosti, ili se suprostavljaju teisti i ateisti."

Dušan Ičević

1. — **Jan Jeršina**, u predlošku za The Fourt International Rabka-Seminar of the One Europe Research Group, postavlja pitanje: "How to overcome European ethnocentrism?" (Jerschina, 1989) Iako ga smatramo važnim u diskusiji ideje o **Jednoj Evropi**, čini nam se da su evropski intelektualci dvadesetog veka već dali zadovoljavajuće odgovore. Zahvaljujući najpre antropolozima, trebalo bi da je ideja evropocentrizma sklonjena na margine ponašanja prema drugim, savremenim kulturnim područjima. Ako se zadržala u glavama pojedinih Evropljana, onda je to samo dokaz nedostataka osećaja za realnost. Realnost, posebno ekonomska, neumitna je i svedoči da se "centar" sveta pomera prema Pacifiku. "Dobra, stara Evropa" postaje manje važna i prepuštena svojoj sudbini. Ujedinjenje bi joj pomoglo da igra aktivnu ulogu u svetskim događajima, ali sada, kao model dobročinstva i saradnje (Mikulovski-Pomorski, 1988).

Naciocentrizmi i religiocentrizmi su značajnije prepreke ujedinjenju Evrope od evropskog etnocentrizma ili evropocentrizma. Prvi par centrizma je stvar regulisanja internih odnosa na kontinentu, drugi se tiče odnosa prema vani — ako je dopuštena ovakva analitička podela. Drugi par gubi na značaju, prvi svom žestinom izbija na svetlost dana iznenađujući humanističku inteligenciju. Ona se pita: "Kako graditi Jednu Evropu pri navali nacionalizma, etničkih sukoba i problema manjina?"; "Kako ostvariti san o Evropi 'od Atlantika do Urala' uprkos napetosti među religijama i konfesijama?"

Iako su naciocentrizmi i religiocentrizmi u dobrom broju slučajeva isprepleteni, pa je njihova odelita vivesekcija otežana, u tekstu će se veća pažnja pokloniti religiocentrizmu kao mogućem faktoru dez/integracije ljudi, naroda i država na evropskim prostorima. Naravno, u analizu je uključen samo jedan od vidova ispoljavanja religiocentrizma na specifičnom prostoru Balkana sa Jugoslavijom u središtu — konfesionalna identifikacija, odnosno konfesionalni mentalitet. **Teza je da enormno jačanje konfesionalnog mentaliteta, uz sadejstvo drugih nepoželjnih okolnosti, više deluje dezintegrativno nego integrativno.**

2. — Multinacionalnost i plurikonfesionalnost stvarnost su i način života savremenih ljudskih zajednica. Višenacionalne i višereligijske države preovlađuju i u Evropi, izrazito pluralističkom kontinentu. Sovjetski Savez, Velika Britanija, Švajcarska, Belgija, Čehoslovačka, Bugarska, Rumunija, Albanija, Jugoslavija — neki su primeri amalgama više nacija, etniciteta, religija i konfesija. U takvim okolnostima, **religiocentrizam** kao faktor dez/integrativnih procesa može se pratiti na dva nivoa: **na nivou celog kontinenta i nivou jedne zemlje**. U oba slučaja važe dva podnivoa analize — **najpre, analiza odnosa među velikim religijama** (hrišćanstvo i islam), **a zatim između krakova, konfesija svake od njih** (pravoslavlje, katoličanstvo, protestantizam; suniti i šiiti).

Na globalnom nivou, u hrišćanskoj Evropi, poznate su tenzije zbog ekspanzije islama, koja se često doživljava kao kulturni šok. To je, među drugim, i zbog toga što se hrišćanstvo nije oslobodilo religiocentrizma niti se naviklo na koegzistenciju sa islamom. To će biti i utoliko teže ukoliko se na vreme ne raskine sa religiocentrizmima u sopstvenim krakovima-pravoslavlju, katoličanstvu i protestantizmu. Važno je da se "tri grane istog stabla" **medusobno ponašaju ekumenski** — poput poslednjeg ekumenskog skupa hrišćana Evrope u Bazelu, od 15. do 21. maja 1989. godine — kao uslova ekumenskog odnosa prema sve brojnijim Evropljanima muslimanima. Razume se da ista pravila ponašanja važe i za pripadnike islama.

Na konkretnijem nivou, konfesionalni mentalitet kao faktor dez/integracije može se demonstrirati na primeru Jugoslavije, "gdje se prožimaju bar tri kulturna kruga: 1. zapad-

no-evropski, odnosno katoličko-protestantski, 2. vizantijsko-pravoslavni, 3. otomansko-islamski" (Tanović, 1988:14-15). Retko gde se u svetu na tako malom geografskom i demografskom prostoru sučeljava obilje različitosti po nizu nivoa, što je neprocenjivo bogatstvo. No ponekad pluralizam življenja dovodi i do izraženih **napetosti** u društveno-kulturnom realitetu.

Religije i konfesije su jedan od ključnih osnova **heterogenizacije** stanovništva. Kulturni plodovi religijskog pluralizma povremeno se nagrizažu favorizovanjem konfesionalnog mentaliteta i izazivanjem **konfesionalnih napetosti**. Najčešće to proizlazi iz visokog stupnja konfesionalne identifikacije, jer "ukoliko je veći stupanj konfesionalne identifikacije utoliko postoji i veća identifikacija vlastite konfesionalne i nacionalne pripadnosti" (Cvitković, 1988:20). Važnu, možda presudnu, ulogu u prevazilaženju napetosti ima laički model regulacije religijskog kompleksa. Ipak, kako se veli, on sam nije dovoljan za eliminaciju svakog problema međuverških relacija.

Konfesionalna pripadnost (identifikacija) nije identična sa religioznošću spoljašnjeg sociološkog vida. **Konfesionalna pripadnost**, kao širi pojam od religioznosti, može značiti: 1) aktuelnu vezanost za konkretnu veroispovest, i time aktuelnu osobnu religioznost; 2) tradicijsku povezanost za određenu veroispovest – i usled poistovećivanja religije i etnosa — bez lične religioznosti, ali sa jasnom svešću o konfesionalnoj pozadini; i 3) priznavanje konfesionalnog porekla, "religije po rođenju" ("religije dedova i očeva"), uprkos pomanjkanja razložne svesti o tome i sopstvene bezreligioznosti. Postoji i dijametralno suprotno stanje - **bezkonfesionalnost** - kada ljudi odbijaju identifikaciju u konfesionalnim terminima ili ih ne poseduju u psihološko-saznajnom smislu (Đorđević, 1988).

3. — Različita je raspodela religioznosti, konfesionalne pripadnosti i bezkonfesionalnosti u pojedinim nacijama u višekonfesionalnim zajednicama. Za određivanje bez/konfesionalne pripadnosti u stanovništvu na raspolaganju su nekoliko načina. Najčešće su se eksploatisali rezultati iz službenih **popisa stanovništva**, kada su ljudi prosto pitani kojoj religiji-konfesiji pripadaju (na nesreću jugoslovenskih sociologa religije, nakon popisa stanovništva u 1953. godini prestalo se sa ovom praksom). Tako tri jedina popisa stanovništva koja beleže konfesionalnu pripadnost daju panoramu kao u Tabeli 1.

Danas se u interpretaciji iznetih podataka uključuju nastale promene u demografskoj, nacionalnoj i religijsko-konfesionalnoj strukturi stanovništva. Razložno je pretpostaviti veći apsolutni i procentualni iznos stanovništva koje se konfesionalno identifikuje sa islamom i protestantizmom, poglavito sa **islamom**, i koje odbija poistovećivanje u konfesionalnim terminima.

Tabela 1 **Konfesionalna panorama stanovništva**

VEROISPOVEST	Popisi stanovništva		
	1921. %	1948. %	1953. %
Pravoslavna	46,6	49,5	41,5
Katolička	39,8	36,7	31,8
Islamska	11,0	12,5	12,3
Protestantska	1,8	—	0,9
Ostalo	0,7	1,2	1,2
Bez konfesije	—	0,7	12,3

Drugi način utvrđivanja konfesionalne identifikacije koriste **oficijali** verskih zajednica, publikujući podatke o svom verništvu. Premda se mestimično razlikuju u postupku, krajnji rezultat je isti: apsolutno većina pripadnika narodâ, koji tradicionalno potpadaju pod "delatnost" odgovarajuće verske zajednice, ubraja se u konfesionalne pripadnike. Tako će, primera radi, Rimokatolička crkva ovim jednostavnim postupkom sve Hrvate i Slovence proglasiti katolicima, a Srpska pravoslavna crkva sve Srbe i Crnogorce pravoslavicima.

Ako Makedonska pravoslavna crkva pokriva makedonski narod, Islamska zajednica Muslimane, Albance i Turke, ostavimo li upliv protestantizma, onda je prema ovim gledištima konfesionalna panorama stanovništva u Jugoslaviji skoro identična etničkom sastavu. Da li se time priklanjamo istini i da li već ovakvo insistiranje na poistovećivanju konfesionalne i nacionalne pripadnosti deluje dezintegrativno u višekonfesionalnoj i višenacionalnoj zajednici? Sigurno je da se ne priklanjamo istini, jer "u jednoj naciji može biti više konfesija, jedna religija pokriva više nacija. Viševjerske nacije i višenacionalne vjere dokaz su da religija nije sveodređujuća supstanca, odnosno spiritualizacija nacije" (Ičević, 1986:132). **Takođe je izvesno da insistiranje na poistovećivanju konfesionalne i nacionalne pripadnosti može dezintegrirati ljude po nacionalnoj osnovi, sukobljavati po verskoj, kao što ih suprostavlja na liniji konfesionalno opredeljenih i bezkonfesionalaca, teista i ateista, i tako redom.**¹

U sociologiji religije izbegava se uopšten govor o konfesionalnosti ljudi. Teži se **empirijskom utvrđivanju** konfesionalnosti, njene prirode i veze sa nacionalnim i religijskim kompleksom. Sociolozi su utvrdili da se narušava monokonfesionalizam nacija. Pri tome se čini razlika između konverzije dela etnosa u drugu religiju i konfesiju — koja rezultira izmenom nacionalnog bića — i konverzije u drugu religiju i konfesiju, kada se zadržava prvobitna etnička pripadnost. Srbi i Crnogorci dobar su primer za obe konverzije.

U slučaju prve konverzije, uprkos plemenitoj težnji Srpske pravoslavne crkve na očuvanju integriteta etnosa, pa i njegove jednokonfesionalnosti, istorijska neumitnost dovela je do razgrađivanja monokonfesionalnog mentaliteta. To se ne bi imenovalo etničkim udesom, da proces **islamiziranja** nije sasvim legitimnu pojavu — prelazak pojedinaca, grupa i velikih zegmenata etnosa u drugu religiju (ovde islam) — preokrenuo u stvaranje posebne nacije, nacije Muslimana. Izmena konfesionalne pripadnosti rezultirala je promenom nacije.

Prilikom druge, aktuelne, vrste konverzije, s obzirom da je usmerena prema protestantizmu i dalekoistočnim verskim pokretima i da ne rezultira izmenom nacionalne pripadnosti, niti može, radi se u stvari o procesu narušavanja monokonfesionalnosti u pravom smislu reči. Više nisu svi Srbi (i Crnogorci) pravoslavci. S jedne strane, dvočlana shema nacija-religija (srpska nacija-pravoslavlje) postaje višečlana: srpska nacija-pravoslavlje-protestantizam, odnosno srpska nacija-Srpska pravoslavna crkva-razne protestantske verske zajednice. S druge strane, kako se sve zavidniji broj Srba konfesionalno ne identifikuje, imamo konfesionalno opredeljene Srbe kao pravoslavce i protestante, Srbe konfesionalno obojene drugim religijama i religijskim pokretima i Srbe bez konfe-

¹Tako se iz ugla nacija i verskih zajednica u nas, na primer, kod Albanaca, koji su u većini muslimani, Albanci katolici i pravoslavci drže za »otpadnike«, ljude »nižeg reda«. Ni u Srba, Crnogoraca i Makedonaca, većinom pravoslavaca, nema puno simpatija za sunarodnike muslimane i protestante; isto i kod Hrvata i Slovenaca prema protestantima iz svog etnosa. Ima tumačenja, verovatno preteranih, da je aktuelni sukob na Kosovu ustvari borba islama (Albanaca) i hrišćanstva (Srba i Crnogoraca). Još su upečatljiviji primeri iz istorije Balkana.

sionalnog porekla. Pošto je opisani trend (u Tabelama 2 i 3) zahvatio, više-manje, i druge nacije u Jugoslaviji, moguće je predvideti u budućnosti prevladavanje nape-
tosti konfesionalnog mentaliteta (Dorđević, 1987).

Tabela 2 Konfesionalna pripadnost po federalnim jedinicama

Jedinica	Pravoslavna %	Katolička %	Islamska %	Protestantska i dr. %
Slovenija	1,5	60,8	0,2	0,7
Hrvatska	9,1	62,2	0,9	0,8
Vojvodina	30,3	13,2	0,5	1,8
Srbija (bez SAP)	48,4	0,8	3,5	0,5
Bosna i Hercegovina	21,5	11,6	26,3	0,8
Makedonija	72,9	1,8	9,2	1,1
Crna Gora	42,5	0,9	20,6	0,0
Kosovo	9,6	6,2	66,5	1,1

Legenda: Razlike od 100% čine ispitanici bez konfesije (Veritas, 1989).

Tabela 3 Bezkonfesionalnost u nacijama

Nacionalna pripadnost	BEZ KONFESIJE %
Jugosloveni	64,1
Srbi	38,4
Slovinci	35,6
Crnogorci	34,8
Muslimani	21,0
Hrvati	17,5
Makedonci	14,2
Albanci	12,7

4. – U višenacionalnim i višekonfesionalnim zajednicama, poput Jugoslavije, moguće je graditi **zajedništvo** ukoliko dođe do odustajanja od:

- ekstremnog favorizovanja konfesionalnog mentaliteta;
- nekritičkog poistovećivanja nacije i religije;
- netolerantne identifikacije nacionalne i konfesionalne pripadnosti;
- nehumane podele ljudi sa konfesionalnim poreklom i bez njega; i
- nerazložnog suprostavljanja teista, indiferentnih i ateista.

Takvo zajedništvo bi se onda gradilo među susednim zemljama, regionima i u celoj Evropi. Naš tekst je skroman doprinos **gajenju** svesti u Jugoslovena (kod jugoslovenskih nacija) o njegovoj potrebi.

LITERATURA

Veritas, 6, 1989.

Dorđević, B. Dragoljub, Zašto pravoslavci prelaze u adventiste?, Marksističke teme, 3-4, 1987.

Dorđević, B. Dragoljub, Opšta socioreligijska i konfesionalna panorama stanovništva, Religija i društvo, Zavod za udžbenike, Beograd, 1988.

Ičević, Dušan, Kuda ide nacija, Univerzitetska riječ, Titograd 1986.

Jerschina, Jan, Universities Today and Tomorrow - Their Role in the Integration of Europe, Jagiellonian University, Cracow 1989.

Mikulovski-Pomorski, Jerži, Ideja o jednoj Evropi, Marksističke teme, 4, 1988

Cvitković, Ivan, Naša multinacionalnost i multikonfesionalnost, Sveske, 22-23, 1988.

Tanović, Afir, Sudbina svijeta je u višenacionalnom zajedništvu, a ne u separatizmu, Sveske, 22-23, 1988.

CONFESSIONAL MENTALITY AS A (DIS)INTEGRATION FACTOR

DR. DRAGOLJUB B. DORĐEVIĆ

*Mechanical Engineering Faculty
University of Niš*

This paper discusses religiocentrism as a (dis)integration factor. The religiocentrism can be viewed at the two levels: at the level of the whole continent and at the level of one country. In both cases there are two sublevels: first, the analysis of the relationship between the major religions (Christianity and Islam) and second, the analysis of the relationships between their branches (the Orthodox Church, Catholicism, Protestantism; the Shiites and the Sunni).

At the concrete level, the confessional mentality as a (dis) - integration factor is illustrated in the Yugoslav example in which at least three cultural circles are intertwined: West-European, that is, Catholic-Protestant, Byzantine-Orthodox and Ottomanic-Islamic.

It suggests a genuine defining of the confessional identity (identification) and it also gives the confessional panorama of the Yugoslav population. The paper criticizes the way of determining the confessional identity used by officials of religious communities: by identifying the confessional identity and nationality this method causes disintegration of people on the national and religious grounds dividing them into the confessionally determined and undetermined people, theists, atheists, indifferents and others.

This paper also points out to the sociological fact that the monoconfessionalism of nations is being violated by two types of conversion. One type of conversion makes a part of one nation lose its original ethnical belonging and become members of another nation. The other type causes the change of confession while the original ethnical belonging is being preserved. Both types are illustrated in the example of Serbians (and Montenegroes).

The conclusion claims that it is possible in multinational and multiconfessional countries such as Yugoslavia to build a unity only if the following attitudes are eliminated: extreme favouritism of the confessional mentality, non-critical identification of nation and religions, non-tolerant identification of nationality and confessionality, non-humane divisions of people into the ones with a confessional background and those without it, and unduly opposing of theists, atheists and indifferent. This kind of unity can be then cherished among the neighbouring countries, regions and in Europe on the whole. The authors insists on a greater awareness of the Europeans of the need for this unity.